

Mises ve Onun Kapitalist Sistem Anlayışı¹

Israel M. Kirzner

Ekonomist, New York Üniversitesi

Çeviren: Turan Yay

Liberal Düşünce, Cilt 15, Sayı 59 - 60, Yaz-Güz 2010, s. 7 - 19

Ludwig von Mises'in piyasa anlayışına âşina olmayan bir kişi için, Mises'in ifadesinin yüzeyinde, bu ifade tarzıyla ilgili şaşırtıcı bir gerilim söz konusudur -Mises'in görüşünün bazı çok temel öğeleri ile bağlantısı olan bir gerilim. Bu gerilimin çözümünün, bir kere açıklandığında, oldukça aşikâr olduğunu göreceğiz, ayrıca bu çözümün dikkatli bir şekilde ele alınmasının, Mises'in kapitalist sistem anlayışının benzersizliğinin (ve entellektüel dürüstlüğü'nün) çok daha iyi değerlendirilmesinde bize yardımcı olacağını göreceğiz.

Mises'in İktisadında Gerilim mi?

Sözünü ettiğimiz, Mises'teki görünürdeki gerilim, gerçek dünyada her an ortaya çıkan girdi ve ürünlerin piyasa fiyatlarının doğası ve önemi ile ilişkilidir. Bu fiilî piyasa fiyatları, Mises tarafından bir "talep ve arz dengesi"ni yansıttığı olarak tanımlanır; bu fiyatlar fiilen, "talebin büyüklüğü" ile "arzın büyüklüğü"nü eşitler; "engellenmemiş piyasa"da (unhindered market) "piyasa fiyatının, arz ve talebin eşit olduğu seviyeden" herhangi bir "sapışı" -görünüşe göre doğrudan doğruya- "kendi kendisini ortadan kaldırıncıdır" (self-liquidating) (Mises, 1966: 762). Bu temel üzerinedir ki Mises, malların ve kaynak hizmetlerinin (ücret oranları dahil) piyasa fiyatlarına bir devlet müdahalesinin, -yani, verili bir tarihteki bir

¹ Israel M. Kirzner "Mises and His Understanding of Capitalist System," *Cato Journal*, cilt 19, no. 2, Sonbahar 1999, ss. 215-228. © Copyright, The Cato Institute 1999. *Cato Journal*'in izniyle yayınlanmıştır. Metnin orijinali için bkz. <http://www.cato.org/pubs/journal/cj19n2/cj19n2-2.pdf>

fiyatın engellenmemiş piyasanın bu tarih için doğuracağı değerden farklı olması yönündeki bir icabın- “talep ve arz dengesi”ni bozucu olacağını, ve bundan dolayı da, genel itibarıyla, hükümetin iyileştirmeyi arzuladığı şartlardan daha iyi değil, (hükümetin bakış açısından) daha kötü sonuçlar üretici olacağını söyler.

Joseph Salerno (1993:121) yorumlamaktadır ki, bu Misesçi fikir, tüm piyasa fiyatlarının “piyasayı dengeleyici fiyatlar” (market-clearing prices) olduğu anlamına gelir. “Yasal kısıtlarla engellenmemiş bir piyasada ortaya çıkan kaynak fiyatları kümesi, *daima*, gelecekteki ürün fiyatlarına ilişkin girişimcilerin değerlendirilmelerince belirlendiği şekliyle, mevcut kaynakların en değerli kullanımlarına ayrılacağı durumu yansıtır.” Buradan elde edilen izlenim, fiilî piyasa fiyatlarının, uygun anlamda, “doğru” fiyatlar, kaynakları en değerli kullanımlara yönlentmeyi temin eden fiyatlar olduğudur. Bu fiyatlara müdahale, zorunlu olarak, piyasanın kendisiyle kaynakları tahsis ettiği etkinlik seviyesini engeller.

Ve lâkin, Mises, veri bir tarihteki piyasa fiyatlarının neredeyse kesinlikle “doğru” fiyatlar olmadıklarının açıkça tamamen farkındadır. Salerno’nun ifadesiyle, piyasa fiyatları, belirsizlik altındaki girişimci kararlarının önlenemez hatalarının bir sonucu olarak “aynı zamanda dengesizlik fiyatlarıdır” (Salerno 1993: 121). Mises’in kendi sözleri ile, veri bir tarihteki piyasa fiyatları, hayâlî “nihaî hareketsizlik durumu”nu (final state of rest) karakterize eden hayâlî fiyatların aksine, “yanlış fiyatlar” olarak görülür (Mises 1966: 245, 338). Bu yanlış fiyatları tadil eden ve bu fiyatların, tüketicilerin temel teşkil eden tercihlerini daha yakından ve “doğru olarak” yansıtan fiyatlarca yerlerinden edilmelerini temin etmeye eğilim gösteren şey, kâr peşindeki girişimcilerce yönlendirilen, işte bu piyasa sürecidir. Bu süreci teşvik eden şey, mevcut piyasaca yaratılan kaynak dağılımı düzeninin ideal bir durum olmadığına girişimcilerce fark edilmesidir. Gerçekten de, “mevcut yapılanla, yapılabilecek olan arasında bir fark” vardır (Mises 1966: 336).

İnsan, bu ifadeler tarafından kendisini şaşkınlığa düşürülmüş bulan, Mises’in bir yeni okuyucusunun hâlden kesinlikle anlayabilir. Bu ifadeler bir araya getirildiklerinde, öyle görünür ki, fiilî piyasa fiyatlarının doğru (denge) fiyatları oldukları, ama ayrıca bu fiyatların hatalı (dengesizlik) fiyatlar oldukları iddia edilmektedir. Yani verili bir tarihte fiilen ulaşılan kaynak dağılımı şekli optimaldir, ama, aynı zamanda, olabileceği kadar da etkin hiç değildir.

Gerilimin Çözülmesi

Misesçi sisteminin daha olgun bir öğrencisi böyle bir şaşkınlığa düşmüş yeni okuyucuyu teskin etmeye muktedirdir. Mises’in ifadelerinde içsel bir gerilim yoktur. Anlaşılması gereken şey, bir yanda Mises’in “basit hareketsizlik durumu” (ya da basitçe “hareketsizlik durumu”) olarak adlandırdığı şey (1966: 224-45) ve, diğer yanda “nihaî hareketsizlik durumu” olarak adlandırdığı şey arasındaki farklılıktır. Bu nihaî hareketsizlik durumu, Mises’in “düzenli olarak aynı şekilde dönen ekonomi” (evenly rotating economy)² kavramı ile özdeş olmayan ama ya-

² Editörün notu: İsmail Aktar ve Mustafa Acar bu kavramı *Human Action*’in çevirisinde “Dengeli Dönüşüm Ekonomisi” olarak,

kindan bağlantılı bir kavramdır; yani standart Walrasçı genel dengeye en yakın Misesyen kavram (bkz. Mises 1966: 246-47). Buradaki amacımız Mises'in "nihaî hareketsizlik durumu"nu ya da "düzenli olarak aynı şekilde dönen ekonomi"sini ayrıntılı olarak ele almak değildir. Yapmak istediğimiz şey, Mises'in "basit hareketsizlik durumu"nun anahtar veçhelerine açıklık getirmektir.

Standart mikroiktisat teorisi arka planından geçerek Mises'e gelen öğrencilerin, Mises'in "basit hareketsizlik durumu"nu anaakımın kısa dönem denge durumuna tekabül ediyor gibi görmeleri kolaydır. Bu hata, öğrencilerin belirli bir piyasada "arz ve talebin dengesi" ile ilgili Mises'in ifadelerini, Marshallcı talep ve arz eğrilerinin kesişmesinde etkili olan şartlara tekabül ediyor gibi yorumlamalarına yol açabilir. Fakat bu şekilde algılama oldukça yanlış olur. Marshallcı kesişme, belirli bir piyasadaki tüm katılımcıların (ve tüm potansiyel katılımcıların) piyasayı dengeleyeme muktedir olan fiyatın her nasılsa farkında oldukları, ve bu fiyatın bu piyasada gerçekten geçerli olacağını doğru bir şekilde tahmin ettikleri bir ilişkiler durumuna işaret eder. Terimin bu anaakım anlamıyla, "piyasa dengeleyen" bir fiyat -şayet bu hüküm süren fiyata dâir bilgilendirilmişlerse- satmaya (almaya) hazır olan bütün kişilerin, fiilen, bu geçerli fiyattan kendi satım (alım) tekliflerini kabul etmeye istekli olan alıcıları (satıcıları) bulmak için gerekli bilgi ve kabiliyette olmalarını sağlayan fiyattır. Mises'in "basit hareketsizlik durumu" bilgi durumuna ilişkin böyle bir varsayım gerektirmez. Onun basit hareketsizlik durumu, gerçek dünyada, "tekrar ve tekrar," "geçip gider": "Herhangi bir anda, tarafların gerçekleştirilebilir bir fiyattan girmeye hazır oldukları bütün bu işlemler gerçekleşir." "Hisse senedi piyasası kapandığında, aracılar piyasa fiyatında gerçekleştirilebilecek tüm emirleri uygulamaya koymuşlardır" (Mises, 1966: 244). Açıkça, böyle bir hareketsizlik durumu (ki Mises'in vurguladığı gibi, "hayâlî bir inşa değildir," ama gerçek dünyada sürekli olarak ulaşılan bir durumdur), yalnızca mevcut durumun farkında olan kişiler arasındaki işlemlerin tamamlanışına işaret eder. Mises'in dünyasında sürekli olarak dengede olan "arz ve talep," anaakım mikroiktisat teorisinde çok temel olan arz ve talep eğrilerine işaret etmez. Herhangi bir durumda, var olan karşılıklı yarar sağlayacak ticaret olasılıklarının farkında olan potansiyel işlemcilerin bu fırsatlardan faydalanmak üzere harekete geçirileceklerine işaret eder. Şüphesiz, bir kere bu fırsatlar yakalandığında, piyasa faaliyeti durur, ve "basit hareketsizlik durumuna" ulaşılır.

Bu mübadele işlemlerinden doğan fiyatı, bir "piyasa dengeleyici fiyat" (Salerno 1993: 121) olarak betimlemek, bundan dolayı yanlış yönlendiricidir. Tabî ki fiyat, bilinen karşılıklı kazanç fırsatlarının kalmadığı bir noktaya kadar, kazanç sağlamaya gayret eden -ve bu kazancın farkında olan- bütün o kişilerin mübadele etmesine izin verir. Fakat, (Mises tarafından kullanılmayan bir ifade olan) "pi-

Ahmet Uzun ve Ayşe Meral Uzun ise *Man, Economy, and State*'in çevirisinde "Muntazaman Dönen Ekonomi" olarak çevirmiştir. Bkz. Ludwig von Mises, *İnsan Eylemi, İktisat Üzerine Bir İnceleme*, (Çev: İsmail Aktar, Ed: Mustafa Acar), Liberte Yayınları, Ankara, Ağustos 2008, s. 244 ve Murray N. Rothbard, *İnsan, İktisat, ve Devlet (İktidar ve Piyasa'yla Birlikte)* (Çev: Ahmet Uzun ve Ayşe Meral Uzun), Liberte Yayınları, Ankara, Kasım 2009, s. 279.

yasa dengeleyici fiyat” ifadesi, standart iktisatta, *varsayımsal (ilgili) her şeyi bilme* (omniscience) *koşulu altında*, bütün karşılıklı olarak kazanç sağlayıcı mübadele fırsatlarının tüketilişine işaret etmek için kullanılır. Standart iktisat gerçekten de dile düşmüş olarak, arz ve talep teorisinin gerçek dünyaya uygulanışı ile, ilgili her şeyi bilme şartları verili alınabilecekmış gibi yol tutar. Mises kesinlikle böyle bir “her şeyi bilme” varsayımı yapmamaktadır. Onun piyasa fiyatları kesinlikle (sözcüğün alışılmış anlamında) “piyasa dengeleyici fiyatlar” *değildir*. Bu nedenle, birisi şaşkınlık içindeki okuyucuyu teskin etme gücündedir ki, onun açıklamasında çelişki yoktur. Gerçek dünyadaki piyasa fiyatları, standart iktisat teorisinin denge fiyatları *değildir*. (Gerçek dünya fiyatları dengeyle yalnızca çok kısıtlı bir anlamda, standart teoride hiç ama hiç önem verilmeyen bir anlamda ilişkilidir).

Gerçek dünya fiyatları hakikatten de, kaynak dağılımı şeklini tadil eden girişimsel rekabetçi faaliyeti başlatan, “yanlış” fiyatlar olabilirler. Herhangi bir anda, gerçek dünyadaki kaynak dağılımının yapısı ancak, *müteşebbis* (entrepreneurial) *piyasa katılımcılarınca fiilen sahip olunan* mevcut *bilgiye* bağlantıyla optimal olarak tanımlanabilir. Mises’teki gerilim oldukça hayâlidir; bu gerilim -oldukça anlaşılabilir şekilde ve makul surette fark edilir ki- Mises’i yalnızca anaakım iktisat öğreniminde edinilen gözlüklerle okumanın bir sonucu olarak görülebilir.

Fakat bu bilmecenin çözümü, muhakkak ki kendisine ait farklı bir muammanyı yükseltir. Öyle görünür ki, eğer birisi Mises’in yukarıdaki yorumunu kabul ederse, Mises’in piyasada her gün ulaşılan şeylere referansları, kesinlikle doğru olsalar da, bir iktisatçıya yalnızca *önemsiz* olarak bir doğru şeklinde yansımalıdır. Piyasada her gün ulaşılan optimallik, yalnızca son derece dar bir çerçeve içindeki, gerçek dünya koşulları ile alâkalı bir optimalliktir. Fiilen mevcut olan, karşılıklı olarak kazanç sağlayıcı mübadele fırsatlarının farkında olan herkes bu algılanan fırsatlardan istifade eder. Bu gerçeği kabul etmek, daha önce insanlar arası mübadelenin önemini (ve karşılıklı kazançlılığını) anlamamış birisi için, belki bir başarıdır. Fakat, bu, karşılıklı surette kazanç sağlayan *bütün olası* fırsatların tüketilişini teşviğe meyleden, bütün iktisatçıların paylaştığı piyasa etkinliği ile ilgili merkezî vukuf (insight) ile çok az bağlantılıdır. Şüphesiz burada, Mises ile birlikte, herhangi bir tarihteki piyasa fiyatlarının, yanlış fiyatların değişimine neden olabilecek girişimsel faaliyeti (entrepreneurial activity) yaratan fiyatlar anlamında, kesinlikle “yanlış” fiyatlar olduğunu kabul etmek üzere ilerlemeliyiz. Mises kesinlikle, sürekli olarak “yanlış” fiyatları daha “doğru” fiyatlarla yerinden etmeye yönelik, rekabetçi girişimsel süreci açık bir şekilde anladı ve izah etti. Fakat, şu halde, birisi sadece sorabilir ki, “basit hareketsizlik durumu”nda *fiilen* her gün ulaşılan şey ile ilgili, görünüşe göre önemsiz Misesçi vukufu vurgulamanın anlamı nedir?

Bu makalenin amacı, Mises’in, bu görünüşe göre önemsiz vukufu vurgulayarak, kapitalist sistemde ulaşılan şeye dâir eşsiz anlayışını göz önüne serdiğini

ileri sürmektir. Bunu değerlendirebilmek için, Avusturya geleneği kurucusunun öncü vizyonuna, Carl Menger'e başvurmak yararlı olacaktır. Belki de, Mises'in Menger'in *Grundsätze*'sini (İktisadın Prensipleri) 1903 yılındaki ilk okuyuşuna işaret ederek, "beni bir 'ekonomist' yapan şey bu kitabı okumuş olmamdı" demiş olması hatırlanmaya değerdir (Mises 1978: 33).

Carl Menger'in Vizyonu

Menger çoğunlukla, iktisatçılara bir subjektif değer teorisi sunan, marjinal fayda iktisadının üç öncüsünden biri olarak kabul edilir.³ Fakat, bir subjektif değer teorisi konusunda, Menger'in orijinalliği adına öne sürülen iddialar biraz şüphelidir. Erich Streissler'in (1990) gösterdiği gibi, 19. Yüzyıl'ın başlarında, çalışmaları şüphe götürmez bir şekilde Menger'ce bilinen, değer teorileri Menger'den çok önce subjektif vukufarı içine almış Alman iktisatçılar vardı. Bununla birlikte, Menger kendi *Grundsätze*'sinin tamamen yeni bir çığır açtığına kesinlikle inanıyordu. Friedrich Hayek bize söylemiştir ki (1934: 16), Menger "bir keresinde, *Grundsätze*'yi hastalıklı bir heyecan haliyle yazmış olduğundan bahsetmişti."

Vuku bulmuş görünen şey odur ki, Menger, en azından, bütün piyasa sisteminin işleyişi üzerine, bu sistemin o dönemde hâlen hâkim olan Ricardocu algılanış tarzı ile radikal surette tezat oluşturan, muazzam bir perspektifi göz ucuyla yakaladı. Ricardocu vizyona göre, toplam üretimin hacmi ve büyüme oranı, ve bunun üretimini gerçekleştiren faktör sınıfları arasındaki kendi dağılım biçimi, hiç olmazsa uzun dönemde, karşı konulamaz bir şekilde nesnel, fizikî gerçeklikler tarafından belirlenir. Bu tür belirlenimin açıklanmasında, insanın becerikliliğinin, insanın değerlendirmelerinin, insanın beklentilerinin, ve insanın keşiflerinin herhangi bir rolü için yer yoktur.

Öte yandan, Menger iktisat tarihini taban tabana zıt terimlerle anlamaya giden bir yolu göz ucuyla yakaladı. Bu görüşe göre, fizikî ve biyolojik gerçeklikler arka plana geri çekilir; beşeri olayların akışını aktif bir şekilde belirleyen *yalnızca* insanoğlunun eylemlerinin tesiridir. Menger'in kitabını yazarken hissettiği "hastalıklı heyecan"ın sorumlusunun işte bu devrimci yeni vizyon olduğunu ileri sürüyorum. Ve bu, Streissler'in kendilerine işaret ettiği, subjektif değer teorisinin 19. Yüzyıl başlarındaki Alman öncüleri tarafından kesinlikle paylaşılmamış olan bir vizyondur.

Menger'in "daha üst sıraya ait mallar" olarak teşhis ettiği, ilgili girdilerin piyasa fiyatlarında yansıtılmış olmaya eğilim gösteren şeyin, çıktının tüketici tarafından değerlendirilmesi olduğunu (1871 tarihli kitabında zaten) kabul etmiş olan kişi, herhangi bir öncüden ziyade, Menger idi, ki bu kabul ediş Menger'i neoklâsik marjinal verimlilik teorisinin gelişiminde bir çığır açıcı yapar. Belirli

³ Bu bölümde kısaca sunulan fikirler, yazar tarafından Kirzner (1994) cilt I içindeki editöryel Takdim'inde daha ayrıntılı olarak geliştirilmiştir.

amaçlara varmak için gerekli araçların (means) öneminin, tamamen bu amaçlara atfedilen önem tarafından yönetildiği gerçeğine mesleğin dikkatini çeken, işte bu vukuftu. Bu, yalnızca maliyet değer teorilerini yıkan bir anlayış değildir; ekonomik sistemin başından sonuna, yeni bir iktisadî nedensellik anlayışını takdim eden bir vukuftur. Her üretim faaliyeti, her piyasa işlemi, tüketici tercihleri tarafından harekete geçirilir ve tamamen bu tercihlerce yönetilir. Menger'in bu radikal -ve özünde Avusturyalı- vizyonu ile donanmış olarak, Mises'e ve onun kapitalist süreç anlayışına dönebiliriz.

Mises ve Tüketici Egemenliği Doktrini

Öyle anlaşılıyor ki, "tüketici egemenliği" kavramı büyük ölçüde merhum William H. Hutt'un eserinin bir sonucu olarak iktisat terminolojisine girdi (bkz. Hutt 1936: bl. 16, ve 1940).⁴ Bu kavram Mises'in piyasa ekonomisi anlayışında merkezî öneme sahip oldu. Mises'in, bu merkeziliği vurgulayarak, önceki bölümde tartışılan Mengerci vizyonu tamamen takip ettiğini ileri süreceğim.

Human Action'da ("Piyasa" başlıklı) bölüm 15'in bir kısmı "Tüketicilerin Egemenliği" (The Sovereignty of the Consumers) olarak adlandırılmıştır. Bu alt başlıkta (900 sayfalık bir bilimsel incelemedeki, yalnızca iki sayfada) Mises kapitalist sürece ilişkin kendi vizyonunu sergiler. Girişimci-üreticiler üretimi doğrudan kontrol etseler de, ve "geminin dümen ve yönetiminde olsalar" da, onların hâkim olmadığını; "kaptanın tüketici olduğunu" açıklar. "Ne girişimciler, ne çiftçiler, ne de kapitalistler neyin üretilmesi gerektiğini belirler. Bunu tüketiciler yapar" (Mises 1966: 270). "Zengin bir kişi, servetini, ancak tüketicilere en etkin bir şekilde hizmet etmeyi sürdürerek koruyabilir." Öyle ki "maddî üretim faktörleri sahipleri ve girişimciler fiilen tüketicilerin vekil ve mutemetleridir" (Mises 1966: 271). (Mises, tüketici isteklerine itaat edilmeyen yalnızca bir örnek -yani tekel durumunu- bulur. Tüketici egemenliği genel ilkesine ilişkin bu istisnaya makalenin ileriki bir bölümünde bir hayli dikkat sarf edeceğiz).

Human Action'da tüketici egemenliği fikrine daha fazla dikkat sarf edilmemiştir, fakat bu kavramın Mises'in piyasa ekonomisi anlayışındaki merkeziliği konusunda bir kuşku olamaz. Mises'in, konferans ve seminer sunumlarında, tüketicilerin, satın alma ya da satın almama kararları ile, üretim biçimini kontrol ettikleri görüşünü sürekli olarak tekrarlayışını çok canlı bir şekilde anımsıyorum. Mises'in, daha popüler ve daha kısa yazılarını içeren bir kitabının (Mises 1990) indeksine şöyle bir göz atış, "tüketici egemenliği" fikrinin onun düşüncesini, özellikle sonraki yıllarında, ne kadar da sıklıkla biçimlendirdiğini ortaya koyar.

Hiç şüphe yok ki, piyasa ekonomisinde tüketicilerin üstünlüğünü vurgularken, Mises'in, pozitif bilim insanının rolünün ötesine geçtiği ve yaygın olarak ka-

⁴ Hutt, 1930'ların ortalarındaki çalışmalarında, "tüketici egemenliği" terimini oldukça sık kullanmıştır, (bkz. örneğin Hutt 1935; Pejovich ve Klingaman 1975'in 12. bölümü olarak yeniden basılmıştır).

bul gören değer yargılarına başvurduğu sık sık görülmekteydi. Ancak, gerçekte, Mises'e göre, tüketici egemenliği doktrini pozitif iktisadın normatif bir uygulaması olmaktan çok daha aslı nitelikte ve önemlidir. Tüketici egemenliği doktrini, kendi hakkıyla, pozitif iktisadın önemli bir parçasıydı; Menger'in vizyonunun tamamlandığına işaret eden bilimsel bir teoremdi. Piyasalarda gerçekleşen şey, tüketicilerin kaynakların kullanım biçimini belirlemeleri, ve tercihlerine göre kaynak mükâfatlarını tayin etmeleridir. Herhangi bir tarihte üretilen çıktı, kullanılan üretim yöntemleri, ve üretken bir şekilde kullanılan kaynakların muhtelif sahiplerine verilen mükâfatlar, tüketicilerce dikte edilmiş olanlardır. Tüketici gerçekten "kaptan"dır. Bu, piyasa ekonomisinin câzip bir özelliği olarak *görülebilir*, fakat Mises için önemli olan bilimsel husus tüketici egemenliğinin fiilen hüküm sürmesidir. Serbest piyasalarda, her üretim fiilini, ve bir birim kaynak hizmetinin alımı ya da satımını gerektiren her işlemi yöneten şey tüketici tercihleridir.⁵

Tüketici Egemenliği ve Mübadeleden Türetilen Karşılıklı Faydalar

Tüketici egemenliğinin anlam ve önemini daha iyi değerlendirebilmek için, tüketici egemenliği doktrini ile mübadeleden türetilen karşılıklı fayda doktrininin karşılaştırılması yararlı olabilir. Piyasa çoğu kez tüm tarafların (kendi *ex ante* en iyi hakkındaki yargılarına göre) mübadeleleri özgürce faydalı kılabilirdikleri bir arena olarak adlandırılır -yani piyasa bütün olası pozitif toplamı (mübadele) oyunlarına izin veren ve bu oyunları teşvik eden sosyal çerçevedir. Piyasanın bu başarısının kabulü, elbette ki önemli bir iktisadî vukuftur. Gerçekten de -kaynak piyasalarını, üretim süreçlerini, ve ürün piyasalarını kapsayan- tüm piyasa sürecini, basitçe, gönüllü mübadelenin bütün taraflarının bu mübadelelerden faydalananlar oldukları şeklindeki merkezî koşulun inceden inceye bir işlenişi olarak yorumlamak mümkündür. (Walras'ın genel denge teorisinin, üretimi de içeren, daha gelişmiş bir sunumunun, basitçe onun salt mübadele ekonomisinde genel denge uyarlamasının mantıksal bir uzantısı olarak doğduğunu varsaymak için sağlam bir temel vardır.) Ancak, tüketici egemenliği doktrini, Menger'in vizyonu olarak tanımladığımız şeyle birlikte ele alındığında, piyasa sürecinin genel karakterini tamamen farklı bir açıdan görmemize izin verir. Piyasa ekonomisinde gerçekleşen şey, yalnızca kaynak hizmetleri sahipleri ile (bu kaynak hizmetleriyle üretilebilen) ürünleri tüketmeye istekli olanların, müteşebbis üreticilerin arabuluculuğu vasıtasıyla, karşılıklı fayda sağlayan mübadelelere yönlendirilmeleri değildir. Piyasada gerçekleşen şey, kaynak hizmetleri sahiplerinin, bu hizmetleri, üretim planları tüketici tercihlerine hizmet için en iyi şekilde hesaplanmış olan üreticilere satmaya yönlendirilmeleridir. Tüketicilerin tercihleri kaynakların kendisine tayin edileceği kullanımları belirler. Piyasa, geçerli şekilde, gönüllü mübadelelerden potansiyel yararların çıkarıldığı bir arena olarak görülebilir.

⁵ Merhum Murray N. Rothbard (1962: 560-66) Hutt'un tüketici egemenliği fikrine sert bir şekilde saldırmıştır. (Rothbard, Mises'in tüketici egemenliği doktrinine yaptığı hayli yoğun referanslara başvuramaz). Bununla birlikte, Rothbard (üreticilerin nihaî amaçlarının tüketim amaçları olarak görülmesi şeklindeki) "biçimsel" (formal) bir anlamda, "tüketici egemenliğinin, tanım gereği, geçerli" olduğunu kabul eder (Rothbard 1962: 561). Rothbard'ın fikrinin, bu makalenin bu ve sonraki bölümlerindeki Mises yorumu ile tutarsız olmadığına inanmanın mantığı vardır.

Fakat, serbest piyasa, temeli itibariyle daha çok, tüketicilerin değer ölçülerinin potansiyel üretim faktörlerinin tanzimini yönettiği bir arenadır.

Özel Mülkiyetin Önemi

Mises'e göre, tüketici egemenliği doktrini özel mülkiyet kurumu tarafından ifa edilen sosyal role dâir bir vukuf sunar. Bilimsel gerçeğin bir konusu olarak, bir yanda (ister toprak, ister işgücü olsun) üretken kaynakların sahipleri ile, diğer yanda tüketici halk arasında çıkar çatışması yoktur. *Üretken bir kaynağın sahibi, kendi kaynağından, onu ancak tüketici halkın hizmetine yönlendirdiği ölçüde iktisadî yarar elde edebilir.* Evvelce Mises'ten aktardığımız gibi, "zengin bir kişi, servetini, ancak tüketicilere en etkin bir şekilde hizmet etmeyi sürdürerek koruyabilir." Tüketici egemenliği doktrini, bir piyasa ekonomisinde, kaynak sahipleri ile tüketiciler arasında varolan çıkar uyumunu gösterir. Bu çıkar uyumunun kabulü, Menger'in vizyonunu paylaşmanın yalnızca başka bir yoldur. Gerçekten bu çıkar uyumunu yaratan, tüketicilerin kaynak dağılımını dikte etmesi koşuludur. Ve, elbette, bu çıkar uyumuna izin veren ve bu uyumu teşvik eden şey özel mülkiyet kurumudur.

Kaynakların gelişimini tüketicileri daha tatmin edici şekillerde yeniden yönlendirmek suretiyle, net kâr elde etme umudunca şevklendirilen girişimciler kaynak piyasalarında rekabet ettikleri içindir ki, tüketicilerin nasıl olup da üretim şeklini, sanayinin organizasyonunu, ve kaynakların rekabet eden sanayiler arasındaki tahsisini kontrol ettiklerini -ve nihaî olarak- yönlendirdiklerini anlamaya muktediriz. Fakat Mises, tüketici egemenliği doktrininin *uygulanmadığı* bir duruma -kendisinin "tekelci fiyat" (monopoly price) olarak adlandırdığı duruma- işaret etmiştir. "Tekel fiyatları tüketicilerin hükmünün bir ihlâlidir" (Mises 1966: 272). Bu tekelci fiyat durumundan dolayı, özel mülkiyet kurumu kaynak sahipleri ile tüketici halk arasındaki bir çıkar uyumunu *ifade etmez.* Bu durum için -ve *yalnızca* bu durum için- tüketicilerin engellenmemiş piyasadan doğacak sonuçları tadil etmek amacıyla, politik güce çağrıda bulunmaları gerçekten de rasyoneldir. Bu durumu saptaması ve ona hak ettiği bilimsel ilgiyi göstermesi, Mises'in fazileti (ve onun entelektüel dürüstlüğü'nün bir yansıması) idi. Ne yazık ki, Mises'in takipçilerinin bir kısmı, onun tekel fiyatı teorisinin, kapitalist sisteme dâir kendi genel anlayışında oynadığı yeri uygun şekilde değerlendirmemektedir.

Mises ve Tekelci Fiyat Teorisi

Mises'in sisteminde tekel teorisinin doğası ve yeri tekel teorisinin standart mikroiktisatta oynadığı yerden temeli itibariyle farklılaşır.⁶ Standart iktisada göre, bir ticarî mal için tekelci bir piyasa (a monopolistic market) bir tam rekabet piyasasından, öncelikle tekelcinin aşağıya doğru eğimli bir talep eğrisi ile karşılaşmasıyla farklılaşır, bu suretledir ki, tekelcinin kâr azamileştirme kararı onun

⁶ Misesçi tekel fiyatı teorisinin daha ayrıntılı bir tartışması (ve bu çalışmanın yazarının kanaatine göre, Misesçi teoriye yeterli surette kıymet biçemeyen kimi Mises takipçilerinin bazı çalışmalarının bir eleştirisi) için bkz. Kirzner (1991).

marjinal maliyeti aşan bir fiyatı istemesine izin verir. Bundan dolayı, standart tekel teorisi bir *üreticinin* karar alışının özelliklerini inceleme teorisidir. Tekelci karar alışın sonuçları, evvela, bu tür karar almanın bütün ekonomi bağlamında kaynakların yanlış dağılımı için sorumlu tutulabilmesi ile ilgili olarak değerlendirilir. Misesçi tekel fiyatı teorisine göre ise sorunlar oldukça farklıdır.

Geleneksel iktisatçılardan farklı olarak, Mises tekel, kaynak sahipliğinin bir türevi olması durumu hariç, üreticilerce alınan kararlar seviyesinde değil, *kaynak sahipliği seviyesinde* teşhis etti. Mises'e göre, (bir kıt kaynağın bütün arzının tek bir kaynak sahibince kontrol edildiği) olası kaynak tekel durumu, (Misesçi sistemde açıkça teşhis edilmemiş bir kavram olan) muhtemel "kaynakların yanlış dağılımı" ile ilgili olarak değil ama, daha doğrusu, kaynak tekelinin müşevvikleri *tüketici egemenliği doktrini ile çelişkili* bir minvalde etkileyebildiği sürece bilimsel ve normatif ilgiyi ihtiva eder. Tekelleşmiş kaynak için talep esnekliğinin derecesine bağlı olarak, kaynak sahibinin mâlik olduğu kaynak stoğunun bir kısmını piyasadan *geri çekerek* (veya hatta imha ederek), onun tamamını tüketici hizmetine yönlendirmek suretiyle kazanacağından çok daha fazla gelir çekebilmesi gerçekleşebilir. Kaynak sahibi, şu halde, kendi kaynağının bir kısmını geri çekmek suretiyle ona kazanç sağlama imkânı verecek olan bir "tekel fiyatı"ni talep edebilir. Eğer gerçekten durum bu ise, şu halde, genel tüketici egemenliği kuralına bir istisnaya sahibiz. Kaynak sahipleri ile tüketici halkın çıkarlarının bir uyumu ile sonuçlanan kaynakların özel mülkiyeti genel ilkesi için bir istisnaya sahibiz. Mülk sahibinin, idare ettiği kaynakların üretici yeteneğini tüketicilere fiilen reddetmesinin bir mâlikin çıkarına olduğu bir duruma sahibiz. Sert (austere), *değer bağımsız* (wertfrei) bilim adamı Mises'e göre, böyle bir durum, kendi başına "kötü" ya da "etkinsiz" değildir. Basitçe bu, diğer herhangi bir olası durumdan farklı olarak, tüketicilerin çıkarlarıyla bir mülk sahibinin çıkarını birbiriyle mücadeleye sokan bir durumdur. Böyle bir durumda, tüketiciler için, engellenmemiş piyasada ortaya çıkan sonuçları tadil etmek üzere politik yolları araştırmak irrasyonel olmayabilir.

İkame kaynaklar genellikle piyasada mevcut (available) olduğundan -ki böylelikle, kaynak için talep eğrisi, kaynak arzının bir kısmını üretimden geri çekmek suretiyle kazanç edinmeyi imkânsız kılmak üzere, yeterince elastik olabilir- ve girişimciler (herhangi belirli bir tekelleştirilmiş kaynağın ikame edilemezliğini [uniqueness] azaltan) yenilik yapmak (innovate) için bir müşevvige sahip olduklarından, Mises tekel fiyatı durumunun empirik olarak önemli bir durum olduğuna inanmadı.⁷ Fakat, tekel fiyatı durumu, öncelikle artık tüketici tercihlerini sadakatle yansıtmayan bir şekilde işletilen üretime izin verici benzersiz özelliğiyle, merak uyandıran teorik bir olasılık olarak kalır. Kaynak mülkiyeti şeklinin

⁷ Ne de, vurgulanmalıdır ki, tekel fiyatı durumu empirik olarak teşhis edilebilir ve gözlemlenebilir bir durumdur. Tekelleşmiş kaynağın mevcut tüm arzını kullanma başarısızlığı yalnızca, gelecekteki tüketici talebinin kaynağın kullanımını geleceğe ertelemeyi haklı çıkarmak üzere yeterince güçlü olabileceği şeklindeki, monopolistin girişimsel yargısını yansıtabilir. Hatta arzın bir kısmının fizikî olarak imha edilmesi (zoraki şekilde kabul edildiği gibi) monopolistin kendi tüketici tercihlerini içinde ifade ettiği hareket tarzı *olabilir*.

bir kazasının bir sonucu olarak, Menger'in vizyonunun kısmen hatalı olabileceğinin teorik olasılığını sunar. İktisadî fenomenler, engellenmemiş bir piyasada, özellikle ve tamamen tüketici talebince *biçimlendirilmeyebilir*; üretim üzerindeki egemenlik, bütünüyle tüketici halkın tercihlerinde değil, bir ya da daha çok sayıdaki kaynak sahibinin mülkiyet haklarında yerleşik olabilir.

Genel olarak hâkim modellere yönelik pek çok istisnadaki gibi, tekelci fiyat durumu, Misesçi sistem için, kendi başına sunduğu merak uyandırıcı olasılık içinde, daha genel modele tuttuğu ışık altında olduğu kadar öneme sahip görünmemektedir -ki bu daha genel model Menger'in vizyonunun ve tüketici egemenliği doktrininin kendisine uygulandığı modeldir. Gerçekten de, tüketici egemenliği doktrininin kapsamlı genelliğini artık anladığımız için, Mises'in sisteminin, bu makalenin başlangıcında hayrete düşürücü bulduğumuz, belirli veçhelerini muhtemelen daha iyi anlayabiliriz.

Mises, Piyasa Fiyatları, ve Tüketici Egemenliği

Mises'in gerçek dünya piyasalarında hüküm süren fiyatlarla ilgili (bizim kafa karıştırıcı olarak bulduğumuz) bazı iddialarda bulunduğu anımsanacaktır. Bu iddialar bu gerçek dünya fiyatlarına, ve onların sebebiyet verdiği işlemlere, aşikâr optimallik özellikleri yükler. Tespit etmeye muktedirdik ki, Mises verili bir tarihin piyasa fiyatlarının, düzeltici girişimsel rekabetçi üretim faaliyetini doğuran, *hatalı* fiyatlar olabileceklerini anlamıştı. Fakat, her günkü piyasa fiyatlarının (ve onların sebebiyet verdiği işlemlerin) "doğru" fiyatlar, bir "talep ve arz dengesi" ile tutarlı olan fiyatlar şeklinde telaffuz edilebileceği anlam hususunda şaşkın bırakılmıştık. Kesinlikle, sorguladık ki, bir piyasada mübadelelerin bütün taraflara (kendi en iyi hesaplamalarına göre) fayda sağladığı şeklindeki basit vukuf -ve, potansiyel faydalanıcıların mübadeleden doğan muhtemel fırsatların farkında oldukları derecede, muhakkak bu fırsatlardan istifade etmek için güvenilir oldukları şeklindeki bağlantılı vukuf- Mises'in herhangi bir hükümet müdahalesini amaca zarar verici olarak itham etmesine izin vermesi için çok basit, neredeyse çok önemsiz, ve çok sınırlıdır. Belki de, bu makalenin önceki kısımlarında kazandığımız vukufklar Mises'in konumunu açıklığa kavuşturmak için yardımcı olabilecektir.

Bir kez Mises'in genel sisteminde tüketici egemenliği doktrininin merkezî önemini kavradığımızda, Mises'in üretken kaynakların fiilî piyasa fiyatları için duyduğu derin saygıyı kesinlikle algılayabilir ve değerlendirebiliriz. Kesinlikle, bu fiyatlar, muhtelif olası potansiyel ürünler için tüketicilerin gelecekteki gerçek değerlendirmelerini (bu ürünlerin muhtemelen tüketiciler için piyasada bulunur kılındığı zamanlarda) mecburen kusurlu olarak sezdikleri içindir ki, "yanlış" fiyatlar olabilecektir. Her şeye rağmen, bu fiyatlar ve içinde doğdukları işlemler, -elbette, tekelci fiyat durumunun özel istisnasını artık göz ardı ediyoruz- tama-

men tüketici tercihleri ile yönetilir. Bu fiyatlar ve bu işlemler Menger'in vizyonunu yerine getirirler: tüketici egemenliğini ifade ederler. Mises elbette, tam bilginin (omniscience) yokluğunda, fiilî fiyatların ve fiilî üretim planlarının tüketici tercihlerinin yoğunluk yapısını ancak kusurlu olarak yansıtabileceğini inkâr etmezdi. Fakat "egemenlik" egemenin isteklerinin anında ve başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini ima etmek zorunda değildir. Bu terim, kesinlikle, bu egemenliği doğrudan ya da dolaylı olarak kabul eden bütün o eylemlerin her birinin, bu istekleri insan gayreti ve insan iradesinin yapmayı başarabileceği kadarıyla yerine getirme müşevviği tarafından harekete geçirildiği anlamına gelir. Bu müşevviğin baskısı altında vuku bulabilecek hatalar bile egemenin üstünlüğüne atfedilmelidir.

Elbette, kapitalist piyasa süreci karakterine ilişkin Mises'in derin kavrayışı, her an, girişimci üreticiler ve kaynak sahipleri tarafından alınan kararların tüketici tercihlerinin gerçek yapısına hizmet etmek amacına sahip güçlü müşevviğin altında oluşturulmalarıdır. Bir kaynak için her bir piyasa fiyatı rekabet eden girişimcilerin, bu kaynağın kendisine tahsis edilebileceği -tüketicilerin tahmin edilen ödeme yapma istekliliği tarafından kararlaştırıldığı kadarıyla- en değerli kullanma dair yargılamalarını doğrudan yansıtır. Herhangi bir anda başlatılan her bir üretim planı (kaynak piyasasının o anki fiyatları ışığı altında ve gelecekteki ürünler için piyasa fiyatlarına dâir kendi tahminlerinin ışığı altında hareket eden) rekabetçi girişimcilerin, üretici kaynakları tüketici tercihlerinin tatmini hizmetinde kullanımın en etkin yollarına dâir yargılamalarını ifade eder.

Sonradan anlamanın (hindsight) şimdiki fiyatların "yanlışı"yı ve şimdiki üretim planlarının "etkinsizliği"ni açığa çıkaracak olması şeklindeki yaklaşık kesinlik, Menger'in vizyonunun geçerliliği veya tüketici üstünlüğünün gerçekliği üstüne en ufak bir gölge dahi düşürmez. Piyasanın, herhangi bir anda, piyasa katılımcıları tarafından yönlendirilen mevcut en iyi bilgiyi ve gelecek piyasa koşullarına ilişkin en doğru ve keskin girişimsel yargılamaları etkin surette kullanıyor olması gerçeği sağlam kalır. Böylesi kullanımı yönlendiren ve harekete geçiren şey, tüketici tercihlerine üretim şekillerinde itibar edildiği sadakat derecesini geliştirmek suretiyle, net kâr kazanma saikidir.

Bu nedenle, Mises, hükümet tarafından piyasa fiyatlarını (veya engellenmemiş bir piyasada alınabilecek olan diğer kararları) değiştirebilecek herhangi bir müdahalenin zararlı olduğunu beyan ettiğinde, verili bir tarihteki engellenmemiş bir piyasada ortaya çıkabilecek olan fiyatların (veya diğer kararların), her şeyi bilen (omniscient) bir gözlemcinin hesaplamaya dahil etmek isteyeceği bütün değerlendirmeleri doğru şekilde yansıtılmaları anlamında, optimal olduklarını ima etmez. Onun anlatmak istediği şey, engellenmemiş bir piyasadaki mevcut koşulların, en keskin müteşebbis zihinler tarafından tüketici tercihlerini en iyi şekilde tatmin etmek için *yapılabilecek* olan ve *yapılmakta* olan şeyler arasında

var olan farklılıkları teşhis etmek ve düzeltmek amaçlı en gayretli çabaları ifade edilmiştir. Bu gayretli çabalar her zaman sarf edilmekle kalmazlar, bu çabalar geçmişten beri yapılmaktadır, ve şimdiki piyasa fiyatları girişimcilerin *geçmişteki* keskin yargulamalarının önceki planları “hatalı” olarak açığa çıkarmaları ölçüsünde, (geçmişte kalan fiyatlar üzerinden) tadil edilmektedir.

Mises, kendisinin “basit hareketsizlik durumları”nı mütemediyen doğuran, gerçek dünya piyasa fiyatlarının değerini vurguladığı zaman, yalnızca gönüllü mübadelenin karşılıklı kazanca yol açtığı şeklindeki aşikâr fikri vurgulamakla kalmıyordu. Daha doğrusu, gerçek dünya fiyatları ve işlemleri tarafından tüketici egemenliğinin gerçekleştirilmesinde oynanan rolü vurguluyordu. Mises’e göre, tüketici egemenliği dâimî girişimsel rekabetçi piyasa sürecinde ispat edilen yalnızca bir eğilim değildir; her an ifa edilen bir gerçekliktir. Kesinlikle, böyle bir üstünlük, tüketici tercihleri yapısına denk düşen, kaynakların hipotetik suretteki “kusursuz” tahsisi ile karıştırılmamalıdır. Neoklâsik refah iktisadının münhasıran bu tür muhtemel denklige odaklandığı yerde, Mises’in daha “dinamik,” “süreç yönelimli” zihin yapısı piyasaların oldukça farklı bir veçhesi üstüne odaklandı. Piyasayı, gerçekten olduğu gibi, tüketici tercihlerini daha iyi tatmin etmek için, *mütemediyen gayret eden* suretiyle görerek, Mises, son derece talihsiz bir şekilde okuyucularının kendilerinin nispeten birkaçının anladığı ve değerini bildiği, serbest piyasalara dâir bir kavrayışı ve takdir edişi ifade etmiştir.

Kaynaklar

- Hayek, F.A. (1934) “Introduction” to *Collected Works of Carl Menger*. Londra: London School of Economics. (Aktarılan ifade C. Menger, *Principles of Economics*’te yeniden yer bulmuştur, New York: New York University Press, 1981.)
- Hutt, W. H. (1935) “The Nature of Aggressive Selling.” *Economica* 12 (Ağustos): 298–320.
- Hutt, W. H. (1936) *Economists and the Public*. Londra: Jonathan Cape.
- Hutt, W. H. (1940) “The Concept of Consumers’ Sovereignty.” *Economic Journal* 50 (Mart): 66–77.
- Kirzner, I. M. (1991) “The Driving Force of the Market: The Idea of ‘Competition’ Contemporary Theory and in the Austrian Theory of the Market Process.” R. M. Ebeling (ed.) içinde: *Austrian Economics, Perspectives on the Past and Prospects for the Future*. Hillsdale, Mich.: Hillsdale College Press.
- Kirzner, I. M. (ed.) (1994) *Classics in Austrian Economics*. cilt 1. Brookfield, Vt.: Ashgate.
- Mises, L. von (1966) *Human Action: A Treatise on Economics*. 3’üncü revize basım. Chicago: Henry Regnery. (İlk baskı 1949’da çıkmıştır).
- Mises, L. von (1978) *Notes and Recollections*. South Holland, Ill.: Libertarian Press.

- Mises, L. von (1990) *Economic Freedom and Interventionism: An Anthology of Articles and Essays*. Bettina Bien Greaves tarafından seçilmiş ve yayınlanmıştır. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education.
- Pejovich, S., ve Klingaman, D. (1975) *Individual Freedom: Selected Works of William H. Hutt*. Westport, Conn.: Greenwood Press.
- Rothbard, M. N. (1962) *Man, Economy, and State: A Treatise on Economic Principles*. Princeton, N.J.: Van Nostrand.
- Salerno, J. T. (1993) "Mises and Hayek Dehomogenized." *Review of Austrian Economics* 6 (2): 113-46.
- Streissler, E. (1990) "The Influence of German Economics on the Work of Menger and Marshall." B. Caldwell (ed.) içinde, *Carl Menger and His Legacy in Economics*, 31-68. Durham, N.C.: Duke University Press.